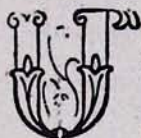

ՊՐՈՖ. ԴՌՈՎՏ. Ա. Գ. ԱՔՐԱՀԱՄՅԱՆ

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՄԱՅՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔՈՒՄ*

ի դասախոսությունները ներկայացնել հայագետների ողջ աշխատանքը Մայր Հայրենիքում, թվարկել թեկուզ այն հիմնական հաջողությունները, որ մենք ունենք հայագիտության տարբեր ասպարեզներում՝ անկարելի է, ուստի և ես պիտի վանագ առնեմ հայագիտության ասպարեզում՝ մեր ունեցած ակնբախ հաջողությունների, մեր հայտնի գիտնականների ու նրանց կատարած կարևոր ու ստանափրությունների վրա:

Իմ ներկա դասախոսության մեջ ես ուզում եմ ծանոթանալ հայագիտական այն աշխատանքների վրա, որ կատարված են մեզ մոտ հատկապես վերջին շրջանում, որովհետև տարիներ առաջ նման մի դասախոսությունում ես հանդես եմ եկել Բեյրութի սրահներից մեկում, և դուք մեր նախորդ աշխատանքների հետ մասամբ ծանոթ եք. իմ ներկա դասախոսությունը միջառնա յուրատեսակ շարունակությունը իմ առաջին զեկուզման. ես կանգ չեմ առնի այն փաստերի վրա, որոնք արդեն ձեզ ծանոթ են:

Հասկանալի է, որ մեր աշխատանքը հայագիտության ասպարեզում՝ ամբողջովին հիմնված է մեր անցյալի մատենագրական հարուստ ժառանգության վրա, այն ժառանգության, որ ստեղծագործել են մեր գրասեր պապերը և փայփայանքով պահել ու հասցրել մեզ: Մատենագրական այդ ժառանգությունը՝ մեր ուսումնասիրությունների փաստական նյութի ոսկյա շտեմարանն է եղել և է այժմ:

* Պրոֆ. Ա. Գ. Աքրահամյանի ներկա աշխատությունը Անթիլիասում նրա կարգացած դասախոսությունների շարքից առաջինի սղագրությունն է. արված են խմբագրական փոփոխություններ:— ԽՄԲ.:

Հայագետների մեր նոր սերունդը երախտագիտական խորը հարգանքով է վերաբերվում դեպի ականավոր այն հայագետները, որոնք հայագիտական մեր նոր դպրոցի հիմնադիրները հանդիսացան հայրենի երկրում: Ես նկատի ունեմ ակադեմիկոսներ Հակոբ Մանանդյանին, Հրաչյա Աճառյանին, Ստեփանոս Մալխասյանցին, Մանուկ Աբեղյանին, Արսեն Տերտերյանին և մեր մյուս անվանի հայագետներին: Նշված գիտնականները ո՛չ միայն հարստացրին հայագիտությունը նոր ստեղծագործություններով, այլև կարողացան, ժամանակի ընթացքում, ստեղծել ընտիր սերունդ, պատրաստված սերունդ՝ շարունակելու իրենց սկսած շնորհակալ գործը:

Բնական է, մենք հարգանքով ենք վերաբերվում և գնահատում այն աշխատանքը, որ կատարվում է նաև ձեզ մոտ՝ արտասահմանում: Այսպես, մենք շնք կարող ընշել այն աշխատանքը, որ կատարել է ալստեղ երանաշնորհ Գարեգին Կաթողիկոսը՝ Պոռչանների և հայ մանրանկարչության պատմության ուսումնասիրության ասպարեզում, գիտական այն խոշոր մոտեմները, որ կատարել են Նիկողայ Ադոնցը հայագիտության ասպարեզում, հանգուցյալ Արշակ Զոպանյանի կատարած աշխատանքը մեր ձեռագրերի, հատկապես տաղերի հավաքման և ուսումնասիրության գործում, օրիորդ Ս. Տեր-Ներսիսյանի և Ա. Երեմյանի ուսումնասիրությունները մանրանկարչության պատմության, պարոն Ա. Ալպոյանյանի աշխատանքը Հայաստանի պատմական աշխարհագրության, պարոն Շ. Պերպերյանի ուսումնասիրությունները հայ արվեստի պատմության ասպարեզ:

ներում, Հայր Ներսես Աղլիյանի, պարոն Գառնիկ Գյուլալյանի, վերապատվելի Նղիա Գառնու, Հայր Ոսկյանի, Հայր Մարգարիտի, պարոն Սիմոն Սիմոնյանի և մյուս հայագետների աշխատությունները, որոնց մի մասի հետ են այստեղ եմ հնարավորություն ունեցել ծանոթանալու Սակայն մենք արտասահմանի հայագետներից շատ մեծ աշխատանք սպասել չենք կարող, քանի որ գիտենք, թե նրանք զրկված են պետական հովանավորությունից, նյութական և բարոյական ինչպիսի ծանր պայմաններում են աշխատում, և նրանց ուսումնասիրությունների հրատարակությունը ինչպիսի դժվարությունների հետ է կապված:

Որպեսզի դուք կարողանաք պարզ պատկերացում կազմել Սովետական Հայաստանում կատարվող մեր հայագիտական աշխատանքների մասին, նախքան դասախոսության բուն նյութին անցնելը, ես ցանկանում եմ փոքր-ինչ կանգ առնել հայրենի երկրի գիտական այն օջախների վրա, որոնք կոչված են հայագիտական պատվաբեր աշխատանքներ կատարելու:

Հայագիտության գլխավոր կենտրոններից մեկը հանդիսանում է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիան, վրա ինչպես դուք այստեղ ասում եք՝ Գիտությունց կաճառը: Գիտական այդ հաստատությունը ղեկավարում է Ակադեմիայի պրեզիդենտ աշխարհահռչակ ակադ. Վիկտոր Համբարձումյանը՝ մասնագիտությամբ աստրոֆիզիկոս: Այս այն գիտնականն է, որ վերջին ժամանակներս հրավիրված էր Լոնդոն՝ աշխատելու համալսարաններում դասախոսությունների կարգալու: Ակադ. Համբարձումյանը ոմնի իր օգնականները, որոնք կոչվում են վիցե-պրեզիդենտներ (փոխ-նախագահներ)՝ ամեն մեկը գիտության մի ասպարեզի համար. նրանցից մեկը ղեկավարում է ճշգրիտ գիտությունների խմբի գիտական աշխատանքները, երկրորդը՝ բուսաբանության և հարակից մյուս գիտությունների խմբի աշխատությունները և երրորդը՝ հումանիտար գիտությունների ասպարեզը: Հումանիտար գիտությունների խմբը ղեկավարում է պրոֆ. Մկրտիչ Ներսիսյանը:

Ակադեմիան, հումանիտար գիտությունների գծով, ունի երեք ինստիտուտ՝ Պատմության, Լեզվի, և Գրականության, իսկ ամեն ինստիտուտ ունի իրեն ենթակա փոքր խմբերը, որոնք մեզ մոտ կոչվում են սեկտորներ (բաժանմունքներ), օրինակ՝ Պատմության ինստիտուտն իր մեջ ընդգրկում է հնագիտության, հայ ժողովրդի պատմության հին և միջին շրջանների, հայ ժողովրդի պատմության նոր ու նորագույն շրջանների և Հայրենական պատերազմի պատմության սեկտորները: Ակադեմիայի նախագահությանն են

ենթարկվում տնտեսագիտության, արվեստի պատմության և փիլիսոփայության բաժինները, որտեղ ուսումնասիրվում են արվեստի, փիլիսոփայության և տնտեսագիտության մտքի զարգացումը Հայաստանում:

Հայագիտական երկրորդ օջախը հանդիսանում է Հայկական ՍՍՌ Երևանի Պետական համալսարանը, որտեղ աշխատում եմ և ես: Հայագիտական աշխատանքներն այստեղ կենտրոնացված են գլխավորապես Հայ Ժողովրդի պատմության, Հայոց լեզվի և Հայոց գրականության և այլ բաժիններում, որոնք մեզ մոտ կոչվում են ամբիոններ:

Գիտական զգալի աշխատանք է կատարում նաև Հայաստանի Պետական մատենադարանը, որտեղ աշխատում են աղբյուրագետ գիտական աշխատողներ, այն մասնագետները, որոնք ուսումնասիրում են մեր հայկական ձեռագրերը և վավերագրերը:

Վերջապես, հայագիտական կարևոր օջախներ են հանդիսանում նաև մեր ինստիտուտները, առանձնապես մանկավարժական ինստիտուտները. ես հատկապես նկատի ունեմ խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական մանկավարժական ինստիտուտը, Լենինականի մանկավարժական ինստիտուտը և Երևանի Հեռակա մանկավարժական ինստիտուտը, ուր նույնպես աշխատում են հայ ժողովրդի պատմության, գրականության և լեզվի մասնագետներ, դասախոսում են այնտեղ և միաժամանակ գիտական աշխատանք կատարում:

Հայագիտական աշխատանքները, ինչպես և գիտության բոլոր ասպարեզների աշխատանքները, մեզ մոտ կատարվում են քսաննեղ մասնագիտությունների. մեզ մոտ դուք երեք չեք հանդիպի մի պատմաբանի՝ ընդհանրապես. չի կարող որևէ մեկը լինել ամենագետ պատմաբան. մեզ մոտ պատմաբանը ունի իր նեղ մասնագիտությունը. ո՞ր ժողովրդի պատմության պատմաբան է, և այդ պատմության ի՞նչ շրջանի մասնագետ: Չի կարող մեկը ասել՝ թե ես հայ ժողովրդի պատմության բոլոր շրջանների մասնագետ եմ: Ընդհանուր, բազմակողմանի զարգացողություն, իհարկե, պիտի ունենա, բայց դրա հետ նաև՝ յուրաքանչյուր հայագետը պիտի ունի իր նեղ մասնագիտությունը և խորանում նրա մեջ: Արդյունք է դրվում մեզ մոտ հարցը, այդպես են խորացվում, մասնագիտացվում բոլոր գիտությունները, որոնց թվում նաև հայագիտությունը: Կաշխատեմ քսաննեղ մասնագիտական խմբերի նեղակացված հայագիտական մեծ նորությունները:

Ես սկսում եմ հնագիտության ասպարեզից՝ հնագիտությունից, այն գիտությունից, որը կապված է երկրի պեղումների հետ: Դուք գիտեք, որ մեր Հայրենիքը հարուստ է հնու-

թյուններով: Ռուս գիտնականներից մեկը շատ դիպուկ է ասել, թե «Հայաստանը հնությունների թանգարան է առանց տանիքի»: Իրոք, Հայաստանում ամեն մի քայլափոխում դուք կհանդիպեք հին և միջին դարերի մի հուշարձանի, և երբեմն շատ արժեքավոր հուշարձանի: Հայագիտության այս ճյուղը կոչված է փորձերելու և գետնի տակից դուրս հանելու, լուսաբանելու մեր անցյալի հողով ծածկված հնությունները:

Այս ասպարեզում կատարված խոշոր աշխատանքներից մեկը վերաբերում է նախնադարյան հասարակության ամենահնագույն շրջանին: Այս ասպարեզի ամենանշանակալից գյուտը կապված է մի հասարակ, կրտսեր գիտական աշխատողի՝ Սանդրո Սարգսյանի անվան հետ: Մի գյուղացի մարդ, որ Վաղարշապատի շրջանի գյուղերի մեկից եկել է սովորելու Երևանի համալսարանում, հաջողությամբ վերացրել է այն և մտել Ակադեմիա աշխատելու: Այս երիտասարդին հաջողվել է Արագածի լեռնախմբի մեջ մտնող Արտին լեռան Արեգունի բլրի Սատանի դար կոչվող պարոտ գտնել բազմաթիվ օբսեդիանի գործիքներ (հատիչներ, քերիչներ, կացիններ, մուրճեր և այլն), որոնք հին քարեդարյան կամ պալեոլիտյան շրջանին են պատկանում և մարդկային կուլտուրայի ամենահին նմուշներն են հանդիսանում: Այդպիսի գործիքներ գտնված են Ֆրանսիայում, Չինաստանում և այլ վայրերում: Սարգսյանի այդ գյուտը մեծ հետաքրքրություն առեց մեր հնագետների շրջանում. շատերն անդադարձան այդ գյուտին, և վերջ ի վերջո բոլորը եկան այն եզրակացության, որ Սարգսյանի գյուտը իրական բացահայտ է. դրանով փաստվում էր, որ Հայաստանը մարդկային հնագույն բնօրրաններից մեկն է: Եվ այժմ Սովետական Միության ժողովուրդների պատմության դասընթացներում Հայաստանը դրվում է աշխարհի հնագույն պատմությունն ունեցող այն ժողովուրդների շարքում, որոնք անցել են հին քարեդարյան շրջանով: Պետք է ասեմ, որ նախքան Սարգսյանի գյուտը, իշխող տեսակետն այն էր, որ Հայաստանը չի ապրել հին քարեդարյան շրջանը, որովհետև կարծվում էր, որ Սև ծովը և Կասպից ծովը ժամանակին միացած են եղել, իսկ Անդրկովկասի բաց տեղերում եղել են խոշոր հեղեղումներ: Որոնք և ակոսել են մեր երկիրը, և ելնելով սրանից եզրակացնում էին, թե հնարավոր չէ հին մարդկային բնակություն փնտրել մեզ մոտ: Զիշտ է, նախքան այդ գտնվել էին հին քարեդարյան գործիքներ — Մորգանի գյուտը Արագածի փեշերին, ինչպես և մամոնտի որոշ մնացորդներ լենինականում և Երևանի մոտիկ: Ինչպես հայտնի է, մամոնտին հետևում

է մարդը՝ նրան որսալու և նրա մսով և ողնուղեղով սնվելու համար: Սակայն այդ ամենը ենթադրական եզրակացություններ էին համարվում, եզրակացություններ՝ խախտող հիմքի վրա: Իսկ Սանդրո Սարգսյանի գյուտից հետո անվիճելի դարձավ, և հեղինակավոր բոլոր գիտնականները համաձայնվեցին, որ Հայաստանը, իրոք, հնագույն մարդկային բնակության վայրերից մեկն է եղել:

Հնագիտական պեղումների ամենախոշոր աշխատանքները մեզ մոտ կատարվում են Երևանում, Կարմիր բլուր կոչվող վայրում: Այս աշխատանքները ղեկավարում է պրոֆ. Բ. Բ. Պիոտրովսկին, որին կատակելով «փեսա» ենք ասում, որովհետև կինը հայուհի է: Նա, խանդավառված իր գյուտերով, տարիներ շարունակ փորձերում է գետնից: Ու պետք է ասել, որ նրա կատարած պեղումները բացառիկ արժեք ունեցան մեր պատմության համար: Այն հարցը, որ Ուրարտուի պատմության վերջին շրջանը շատ հետաքրքիր է և սերտորեն կապված մեր հայրենի երկրի պատմության հետ, այդ, անվիճելի, ապացույցեց Պիոտրովսկին, և ապացույցեց՝ Կարմիր բլուրի պեղումների հիման վրա: Այնտեղ բացվեցին հարյուրավոր սենյակներ, հայտնաբերվեցին հազարավոր զանազան իրեր: Բարեբախտաբար, այս շքեղ ամրոցը երբ ընկել է, ընկել է ակունքական հարձակումից, ընկել է հրդեհից, և որովհետև նրա տանիքը եղել է փայտածածկ ուստի և հրդեհված ամբողջ տանիքը նստել է, հարյուրավոր սենյակներն ափերվել են, հողով ծածկվել, ստեղծվել է հողի մի բլուր, որը հետագայում հայտնի է դարձել Կարմիր բլուր անունով: Ոչ ոք չի ենթադրել, որ այդ բլուրն իր տակ ծածկել է հնությունների մի ամբողջ թանգարան: Պիոտրովսկու բացահայտած հնությունները բացահայտված է հսկայական քանակությամբ կիսաժխտացած ցորեն, վարակ, ջուր և այլն, որով փաստվում է երկրագործության զարգացումը Ուրարտուում: Ի դեպ, մեր գյուղատնտես մասնագետները հայտնաբերված այդ ցորենը համարում են վաղի ցորենից դեպի ընտանի ցորենն անցնող տեսակ: Հայտնաբերված ինչեղորատիվ վահաններ, սաղավարտներ, կապարճներ, որոնք ունեն ուրարտական զարդաքանդակներ և գրություններ, ոսկյա, պղնձյա և մետաղյա զանազան իրեր, ամաններ և այլն:

Հայտնաբերված նյութերից առանձնապես ուշադրության արժանի են մշակած քարերը. նրանք այնքան գեղեցիկ են, այնքան լավ հղկված, որ մարդ եկամա ապշուած է ուրարտական քարակուրության վրա: Կարմիր բլրից երևան եկած նոր հայտնաբերումների հիման վրա սովետական գիտնականները եկել են

այն հզորակացության, որ Ուարտուն եղել է մեկը այն երկրներից, ուր առաջին անգամ հրկաթ է գործածվել: Քանի որ մենք Ուարտունի ժողովրդին համարում ենք մի ժողովուրդ, որը հիմնականում ասիականացիների ներթափված, այսինքն ձուլված մեր ժողովրդի էթնիկ խմբի մեջ, ուստի և այն մշակույթը, որ ստեղծել են ուարտացիները, հիմնականում, մենք, հայրենի պատմաբաններս, համարում ենք հայ ժողովրդի սեփականություն: Պրոֆ. Պիոտրովսկին Կարմիր բլրի պեղումների արդյունքները հրատարակել է «Կարմիր բլուր I» և «Կարմիր բլուր II» խորագրերով աշխատությունների մեջ:

Պեղումների երկրորդ խումբը կատարվում է Դվինում, Դվինի պեղումները ղեկավարում է դոցենտ Կարո Ղաֆադարյանը, մեր շնորհալի հնագետներից մեկը, որը միաժամանակ տնօրենն է մեր Պետական պատմական թանգարանի: Դվինի պեղումները կատարում են թանգարանի գիտական աշխատողները: Այս պեղումները ևս հետաքրքիր նորություններ են բերել հայ ժողովրդի պատմության, հատկապես մեր միջին դարերի պատմության համար: Այն ենթադրությունը, որ Հայաստանում գտնված կուպտուրայի որոշ մնացորդներ եկամուտ են, դրանց բերված, հերքվում է Դվինի պեղումներով, որովհետև Դվինում գտնված են տեղական արտադրության բազմաթիվ նմուշներ: Պեղումների արդյունքները ճշտում են արարական աղբյուրների տեղեկությունները Դվինի մասին՝ որպես արհեստավորական և առևտրաշատ խոշոր կենտրոնի:

Պեղումների երրորդ խումբը կատարվում է Գառնիում: Երեկ դուք թերթերում կարդացել եք, որ պատահական ձևով մեր նկարիչներից մեկը՝ ժողովրդական նկարիչ Մարտիրոս Սարյանը Գառնիում գտել է հունարեն մի արձանագրություն, Այդ արձանագրությունն առաջին անգամ ուսումնասիրեց և «Սովետական Հայաստան» թերթում հրատարակեց հանգուցյալ պրոֆ. Ստ. Լիսիցյանը: Նա առաջին անգամ հաղորդեց, որ այդ արձանագրությունը պատկանում է հայոց Տրդատ թագավորին: Հետագայում այդ արձանագրության շուրջ ստեղծվեց բավականին մեծ հետաքրքրություն: Նրա վերծանումով զբաղվեցին ակադ. Մանանդյանը, պրոֆ. Տրեփերը և մենք: Պարզվեց, որ այդ իսկապես ուշագրավ մի արձանագրություն է, Արշակունյաց թագավորության շրջանից: Մեզ մոտ միայն վեճ առաջացավ այն մասին՝ թե ո՞ր Տրդատի արձանագրությունն է, Տրդատ առաջինի, թե երկրորդի: Բայց քանի որ արձանագրության մեջ ասվում է, թե տաճարը կառուցվել է ի պատիվ «Ալրի աստվածներ»ի, ուստի և տնվիճելի դարձավ, որ այդ առաջին Տրդատի,

այսինքն Արշակունյաց հարստության հիմնադիր Տրդատի կառուցումն է:

Այս արձանագրության գյուտը մեր հնագետներին միտք ներշնչեց ձեռնարկելու Գառնիի պեղումները, որը պետք է ասել, տվեց լավ արդյունքներ: Հողի շերտից բացվեց հսկայական պարիսպը, շարված մինչև 8 տոննա ծանրություն ունեցող բազալտ քարերից: Հայտնաբերվեցին բազմաթիվ իրեր, դրամներ, գործիքներ և այլն: Բացվեց մի շատ հետաքրքիր շենք՝ մոզաիկածածկ (խճանկար) հատակով: Բազմազուն խճաքարերով հատակի վրա զարդանկարված են մարդիկ, ձկներ և հունարեն գրություններ: Ենթադրում են, որ այդ արքայական բաղնիքի շենք պիտի եղած լինի: Հայտնաբերված այդ մոզաիկան հետաքրքիր է ոչ միայն այն տեսակետից, որ բացառիկ մի նորություն է բերում իր պարունակությամբ, այլ հաստատում է մոզաիկայի արվեստի գոյությունը մեզ մոտ սկսած վաղեմի շրջանից: Մենք ունենինք քրիստոնեական շրջանի մոզաիկայի երեք հատակ՝ Երուսաղեմում, մի նոր մոզաիկա հայտնաբերվել է Դվինում, ահա ձեզ և նոր մոզաիկա՝ հեթանոսական շրջանից:

Հնագետների մի խումբ պեղումներ է կատարում Երևանից 6 կիլոմետր հեռավորության վրա գտնվող Արին բերդի ուրարտական ամրոցում:

Հայաստանում պեղումներ է կատարում և Հնությունների պահպանության կոմիտեն: Այստեղ աշխատողներից ես պիտի հիշեմ Ն. Նոյազարյանի՝ տասնյակ տարիներ հնություններով զբաղվող, հնությունների հետ իր կյանքը կապած մի պատվական գիտնականի անուն: Նա հավաքում է մեր վիճաբիր արձանագրությունները, և արդեն զգալի աշխատանք է կատարել այդ ուղղությամբ:

Հնագիտության ասպարեզում շոշափելի աշխատանք է կատարել դրամագետ Ասլան Շահնազարյանը, ինչպես և Թորմանյանի աղջիկը, որ զբաղվում է իր հոր թողած գիտական ժառանգությունը հրատարակության պատրաստելու գործով:

Ի՞նչ աշխատանք է կատարվում աղբյուրագիտության գծով:

Աղբյուրագիտության գծով հիմնական աշխատանքը մեզ մոտ տանում է Պետական Մատենադարանը, և որոշ շափով՝ նաև Գիտությունների ակադեմիայի Պատմության ինստիտուտը:

Մենք ուզում ենք թվարկել այն աշխատությունները, որոնք կարծում ենք, ձեզ համար նորություն են և կարող են հետաքրքիր լինել:

Ամենից առաջ, պետք է ուրախությամբ աշատեղ հայտարարենք, որ արդեն ավարտած է Նոյիշի պատմության գիտական-համեմատական տեքստի կազմելու աշխատանքը: շու-

սուղ մենք կունենանք Նդիշեի՝ 5-րդ դարու ազատագրական շարժման մեր այդ ականաւոր պատմիչի գիտական-համեմատական տեքստը ճիշտ այն ձևով, ինչ ձևով ժամանակին կազմված է խորհնացու, Փարպեցու, Ապաթանգեղոսի և մի քանի այլ մատենագիրների համար: Նդիշեի Պատմության տեքստը կազմել է հայտնի բանասեր պրոֆ. Նրվանդ Տեր-Մինասյանը: Այս գործը այս տարի, կարծում եմ, լույս կտեսնի:

Աղբյուրագիտական բնույթ ունեն և շատ արժեքավոր են վավերագրերի այն ժողովածուները, որոնք կազմվում են մեր Ակադեմիայի Պատմության ինստիտուտի նախաձեռնությամբ: Նրանք վերաբերում են հայ ժողովրդի պատմության նոր շրջանի տեղեկատվություններին: Այս աշխատանքը կատարում են Ակադեմիայի մի խումբ գիտնականներ, որոնք ցարական նախկին արխիվներից ուսումնասիրում և հանում են այն բոլոր վավերագրերը, որոնք արժեքավոր են մեր ժողովրդի պատմության համար: Այդ շարքի առաջին հատորը լույս է տեսել պրոֆ. Վարդան Պարսամյանի գլխավորությամբ և այժմ աշխատանք է տարվում երկրորդ հատորի վրա:

Մատենադարանի դիրքավոր (սնտրեն) Լեվոն Խաչիկյանը կազմել է Հիշատակարանների ժողովածուի երկրորդ հատորը, որ դարձյալ ծրագրված է այս տարի հրատարակվելու համար:

Պրոֆ. Կարո Մելիք-Օհանջանյանը, որը մեր հին և ճանաչված հայագետներից է, այն գիտնականը, որ հանգուցյալ Մանուկ Աբեղյանի հետ միասին կազմեց ու հրատարակեց «Սասնա ծռեր»-ի ժողովածուն, այժմ աշխատում է Կիրակոս Գանձակեցու Պատմության գիտական տեքստի կազմելու աշխատանքի վրա: Կիրակոս վարդապետ Գանձակեցին, ինչպես հայտնի է, մեր լավագույն պատմիչներից է, սակայն նրա պատմության հրատարակված տեքստում տեղ են գտել բազմաթիվ աղավաղումներ: Պրոֆ. Կ. Մելիք-Օհանջանյանը մեր Մատենադարանի լավագույն ձեռագիր ընթերցանությունների հիման վրա կազմում է Գանձակեցու գիտական-համեմատական տեքստը:

Մատենադարանի հանձնարարությամբ մի քանի տարի է, որ մենք աշխատում ենք Հովհաննես Սարկավազի գիտական մատենագրության վրա: Հայտնաբերված են տվյալ մատենագրի ավելի քան քսան նոր տեքստեր, որոնք պատրաստել ենք տպագրության, Ամբողջ աշխատանքը, ծավալով մոտ քսան մամուլ, պետք է լույս տեսնի այս տարի Պետական համալսարանի հրատարակությամբ:

Ճեփեի դռք ծանոթ եք Վաղգին Հակոբյանի «Ամեն ժամանակագրություններ»-ի հետ, որ հրատարակեց տարիներ առաջ: Մենք մեր

առջև խնդիր ենք դրել հավաքել մեր մանր ժամանակագրությունները, որոնք ցրված են ձեռագրերում, — նրանց մի մասը տպագրված է, իսկ մյուս մասն անտիպ, — և ամփոփել առանձին հատորների մեջ: Այդ աշխատանքը ծրագրված ձևով առաջ է տարվում: Հակոբյանն այժմ պատրաստել և տպագրության է հանձնել «Մանր ժամանակագրություններ»-ի երկրորդ հատորը:

Զգալի աշխատանք է կատարվել նաև մեզ մոտ հայկական տաղերի հավաքման և ուսումնասիրության ուղղությամբ: Այդ գործի վրա աշխատում է հայագետների մի ամբողջ խումբ — տիկին Շուշանիկ Նազարյան (բանասիրական գիտությունների թեկնածու), տիկին Մայիս Ավագբեկյան (բանասիրական գիտությունների թեկնածու), Ա. Մնացականյան (Մատենադարանի գիտական աշխատող) և ուրիշներ: Նաղաշ Հովնաթանի տաղերն արդեն լույս են տեսել, իսկ այս տարի պիտի լույս տեսնի նաև «Հայերեններ»-ը: Ժողովրդական բանահյուսության հավաքման գործում մեծ աշխատանք է կատարվում Դրակա նության ինստիտուտի ֆուլկլորի բաժնում, գիտական աշխատող Արամ Դանալյանի գլխավորությամբ, որի կազմած «Հայկական ուսածանի»-ի հետ դուք այստեղ ծանոթ եք:

Աղբյուրագիտության խմբին պետք է դասել նաև մանրանկարչության պատմության գծով կատարված ուսումնասիրությունները: Պետք է ասել, որ ոչ միայն հայ, այլև ռուս և մեր հարևան մյուս ժողովուրդների մասնագետների կարծիքով, հայ մանրանկարչությունը բացառիկ տեղ ունի մարդկային կուլտուրայի պատմության մեջ: Նրեի դուք ծանոթ եք օրիգոն Դուռնովայի կազմած և խմբագրած «Հայկական մանրանկարչություն» ալբոմի հետ: Պետք է ասել, որ այդ ալբոմը մանրանկարչության պատմության գծով մեր սկզբած աշխատանքների սկիզբն է միայն, նրա առաջին պրակը: Ի դեպ, հայ մանրանկարչության մի խումբ մասնագետներ, օրիորդ Դուռնովայի գլխավորությամբ, այժմ աշխատում են էջմիածնի Մայր Տաճարի մանրանկարչության վրա՝ նպատակ ունենալով վերականգնել Նաղաշ Հովնաթանի նախկին բոլոր որմանկարները: Այս տարի ռուսներին թարգմանությամբ լույս տեսան Մխիթար Հերացու «Ջեմալեց մխիթարություն» աշխատությունը և Մխիթար Դոշի «Դատաստանագիրք»:

Բարձր պատրաստություն ունեցող մի խումբ հայագետներ տեսական-հետազոտական լուրջ աշխատանքներ են կատարում հայ ժողովրդի համար սկզբունքային նշանակություն ունեցող հարցեր լուծելու ուղղությամբ: Այս խմբի մեր գիտնականների գլուխ է կանգնած ակադեմիկոս Գրիգոր Ղափանցյա-

ներ, Չնայած իր առաջացած տարիքին, հրիտասարդի ավյունով աշխատում է նա մեր անցյալի պատմության և լեզվի կենտոտ հարցերը լուսարանելու ուղղությամբ: Նրա ուսումնասիրության թեման գլխավորապես մեր նախաբնիկների պատմությունն է ու լեզուն՝ ովքեր են եղել մեր երկրի նախաբնիկները, ի՞նչ մշակույթ են ունեցել, ի՞նչ արհեստներով են ունեցել մեզ հետ, ի՞նչ փոխհարաբերությունների մեջ են գտնվել մեր հարեւանների հետ և այլն. խնդիրներ՝ որոնք հազարավոր տարիների հնություն ունեն և որոնց լուծումը կապված է մեծ դժվարությունների հետ, Բայց մեր մեծանուն գիտնականի քաջ հմտությունը հին արուեստի մի շարք լեզուների, ընձեռում է նրան հնարավորություններ՝ հեռավոր անցյալի շատ կրեմնոտ հարցերի լուծման համար:

Այս նույն ժամանակաշրջանով զբաղվում է Մարգո Իսրայելյանը՝ մեր լավագույն ուրարտագետներից մեկը: Ի պատիվ մեր աղջրկանց և կանանց պետք է ասեմ, որ կանայք մեզ մոտ խոշոր գործ են անում և արժեքավոր մուծումներ ունեն գիտության ասպարեզում: Մարգո Իսրայելյանը այժմ զբաղված է ուրարտական արձանագրությունների հավաքման, գիտական մշակման և ֆարգմանության գործով:

Հայ ժողովրդի պատմության հին շրջանի մեր լավագույն ուսումնասիրողներից է պատմական գիտությունների դոկտոր Սուրեն Նրեմյանը, մեր Ակադեմիայի Պատմության ինստիտուտի դիրեկտորը: Այս գիտնականը վերջերս գտնվում էր Լոնդոնում, մասնակցում էր այնտեղ հրավիրված արեւելագետների ժողովին, և հանդես եկավ գիտական զեկուցումով: Նա վերին աստիճանի համասարակշռված, գիտականորեն պատրաստված և սուր տրամաբանությամբ օժտված գիտնական է: Նա հատկապես խոշոր գործ է կատարում Արտաշիսյան շրջանի տնտեսական կյանքի ուսումնասիրության ուղղությամբ: Նա է առաջադրել ստրկատիրական հասարակության թեզը հին Հայաստանում: Նրա առաջ քաշած այս և մյուս թեզերն, ընդհանրապես, ինքնատիպ են և հետաքրքիր:

Հայ ժողովրդի պատմության ուսումնասիրության գծով մեծ աշխատանք է կատարում Մորոս Հասարկյանը՝ մի համեստ գիտնական, որի անունը գուցե այստեղ չեք էլ լսել, բայց որը, իրականության մեջ, տաղանդավոր անձնավորություն է: Նա այժմ աշխատում է հայ ժողովրդի պատմության միջնակարգ դպրոցների դասագրքի վրա:

Ես, ի դեպ, պետք է ասեմ, որ հայ ժողովրդի պատմության գիտական դասընթացի կազմումը մեզ համար կարևոր մի խնդիր է, քանի որ մեր բոլոր դպրոցներում, առանց

բացառության, նույնիսկ Հայաստանում եղած ուսական դպրոցներում, պարտադիր ձևով անցնում են հայերեն լեզուն և հայ ժողովրդի պատմությունը որպես Մայր Հայրենիքի պետական լեզու և պատմություն: Ըստ սրում, մեր դպրոցների բարձր դասարաններում հայ ժողովրդի պատմությունը դասավանդվում է երեք տարվա դասընթացով՝ հին, միջին և նոր, Հայ ժողովրդի պատմության բարձրագույն դասընթացը դասավանդվում է մեր մանկավարժական ինստիտուտների և Պետական համալսարանի պատմության և բանասիրական ֆակուլտետներում, ներառյալ նաև ուսական բանասիրական բաժինը:

Հայ ժողովրդի պատմության գիտական դասընթացը կազմելու գործում, Մորոս Հասարկյանի հետ միասին, զգալի աշխատանք է կատարում դոցենտ Համո Հարությունյանը:

Պուր ճանաչում եք անշուշտ Հայկազ ժակոշյանին. ձեր աշատելի որբերից է, որ եկել է Հայրենիք, իր ընդունակություններով հասել է բարձունքների և այժմ ղեկավարում է մեր Պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետը, Իսկ Համո Հարությունյանը վանեցի է, հայ ժողովրդի պատմության նվիրված մի մասնագետ, որ հոգեին ապրում է իր առարկայով: Աշխատում է մանկավարժական ինստիտուտում: Նա հայ ժողովրդի պատմության որևէ շրջան դասախոսելիս կոնսպեկտ չի օգտագործում. մի դավադան ունի ձեռքը, որ գետին խփելով բարձրանում է ամբիոն, հարցնում՝ «որտե՞ղ կանգնեցինք», և հանգիստ շարունակում դասախոսությունը:

Պետական համալսարանի մեր ճանաչված դասախոսներից է Սեդրո Պողոսյանը, որը ուսումնասիրում է հայ ժողովրդի պատմության միջին դարերի սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունները: Իր այդ ուսումնասիրության երկու հատորները, ավելի քան 1.000 էջ ծավալով, որպես գեղատրական թեզ ներկայացրել է քննության հայ ժողովրդի պատմության մեր ամբիոնին:

Հայ ժողովրդի պատմության արարական և մոնղոլական շրջանների մասին արժեքավոր հետազոտություններ են կատարել երիտասարդ գիտնականներ Լևոն Բարսեղյանը, Հայկարամ Ուլթմազյանը և Ատեփան Մելիք-Բաշխյանը, երեքն էլ պատմական գիտությունների թեկնածուներ: Նրանց ուսումնասիրությունները լույս են տեսել մեզ մոտ: Մելիք-Բաշխյանի աշխատությունները նվիրված է Պավլիկյան սոցիալական շարժմանը:

Հայրենի երկրում զգալի աշխատանք է կատարված նաև Կիլիկիայի պատմության ուսումնասիրության ուղղությամբ: Ես ի նկատի ունեմ առաջին հերթին հանգուցյալ պրոֆ.

Գրիշա Միքայելյանի «Կիլիկիայի պատմությունը» աշխատությունը, որը, իմ վարժիչությունից, Կիլիկիայի պատմության ամենից գիտական և վերլուծական ուսումնասիրությունն է: Նա օգտագործել է ոչ միայն մեր հայ մատենագիրները, եվրոպական ու հայ գիտնականների ուսումնասիրություններ, այլև բազմաթիվ հիշատակարաններ և այլ աղբյուրներ, որոնք մեծ նորություն են բերում Կիլիկիայի պատմությանը: Կիլիկիան շրջանով զբաղվում է նաև ղոցենտ Աշոտ Գալստյանը, թեզ ունի «Հեթումը որպես դիվանագետ, նրա բանակցություններով Մանկու խանի հետ»:

Հայ փիլիսոփայության պատմությանը է զբաղվում դոկտ. Վազգեն Չալոյանը, հայ փիլիսոփայության պատմության շնորհալի մասնագետներից մեկը: Նա գիտի հին հունարեն ու հին հայերեն լեզուները, տիրապետում է հայ փիլիսոփայության պատմությանը: Նա հրատարակած ոմի ուսումնասիրություններ՝ Եղիկի և Դավիթ Անհաղթի մասին, իսկ այժմ աշխատում է Վերածննդի հարցի վրա: Չալոյանի կարծիքով, Վերածնունդը, որը համարվում է եվրոպական երևույթ, նախապես ստեղծվել ու զարգացել է Արևելքում: Վերածննդի նախնական հայրենիքն են հանդիսացել Արաբիան, Պարսկաստանը և Անդրկովկասը: Պետք է ասել, որ նա բավականին համոզեցուցիչ փաստեր է բերում այն մասին, որ արևմտյան եվրոպացիները շատ բան ընդօրինակել են մեր՝ արևելյան ժողովուրդներից, յուրացրել են ճարտարապետության որոշ ձևեր, մանրանկարչական արվեստի նմուշներ, սոցիալական գաղափարներ և այլն: Այս մասին ես չեմ ցանկանում ծավալվել, որովհետև այս թեմայով ես զեկուցում ունեմ և կխոսեմ իր ժամանակին: Փիլիսոփայության պատմությանը է զբաղվում նաև մեր լուրջ գիտնականներից պրոֆ. Հենրի Գաբրիելյանը:

Նոր շրջանի պատմության մեր լավագույն ուսումնասիրողներից է պրոֆ. Վահան Ռըշտունին, Պետական համալսարանի մեր հին պրոֆեսորներից, որը մեր միջին սերնդի պատմաբաններից շատերի ուսուցիչն է եղել:

Հայագիտության մեջ արժեքավոր ներդրում ունի ղոցենտ Բենիամին Հարությունյանը, որը ուսումնասիրում է հայ ժողովրդի տնտեսական կյանքի պատմությունը:

Նոր շրջանի մեր լավագույն պատմաբաններից է պրոֆ. Վարդան Պարսամյանը. նա ղեկավարում է պատմաբանների այն խումբին, որը, ինչպես ասացի, զբաղված է Մոսկվայի արխիվներում հայ-ռուսական հարաբերություններին վերաբերող վավերագրեր հավաքելով:

Նոր շրջանի մեր պատմության լավագույն մասնագետներից են պրոֆ. Մ. Ներսիսյանը,

պատմական գիտությունների թեկնածուներ Շմավոն Հարությունյանը, Վարդան Ավետիսյանը, Ավետիք Աղամյանը, Խաչիկ Բաղդյանը, Օ. Ինժիկյանը, Բենիկ Օհանջանյանը, Արշավիր Հարությունյանը և տասնյակ երիտասարդ այլ պատմաբաններ, որոնք ուսումնասիրում, ստեղծագործում են, հրատարակում իրենց աշխատությունները: Հայ ժողովրդի պատմության նոր շրջանին վերաբերող աշխատությունների վրա, դժբախտաբար, մենք կանգ առնելու հնարավորություն չունենք, բայց կարող եմ հավաստիացնել, որ նրանք իրենց մեթոդով, իրենց ակզորներով, նույնպես շատ բարձր են կանգնած:

Խտարբերություն մեր անցյալի հայագիտության, մեզ մոտ այժմ մեծ ուշադրություն է դարձվում գիտության պատմությանը: Պարզվում է, որ մեր պապերը, մեր գրասեր պապերը, իրենց համեստ մոծոմներն ունեն նաև գիտության պատմության մեջ:

Մեզ մոտ, բժիշկների մի ամբողջ խումբ ուսումնասիրում է հայ բժշկության պատմությունը: Պետք է ասել, որ հայ ձեռագրերը շատ հարուստ են բժշկականներով, բժշկականներ, որոնք ամփոփում են, կարելի է ասել, ողջ Արևելքի իմաստասիրությունը: այնտեղ դուք կգտնեք և՛ արարական, և՛ պարսկական, և՛ առարական, և՛ հրեական, և՛ տեղական՝ հայկական բժշկության վերաբերող հազարավոր, տասնյակ հազարավոր դիզատոմներ այս կամ այն հիվանդության մասին: Եվ այս ամենը պահել են հայ բժշկարաններում:

Հայ բժշկության պատմության ուսումնասիրությանը զբաղվողներից միայն ակադ. Ս. Մարխասյանցն է, որ բժիշկ չէ եղած, իսկ մյուս բոլոր բժիշկներ են: Հանգուցյալ Մայիսյանցը հրատարակել է Ամիրդովլաթի, 17-րդ դարի հայ նշանավոր բժիշկի՝ «Օգուտ բժշկութեան», «Ուսումնաբանութեան» և «Ախրաբագին» աշխատությունները: Սակայն նա չէր կարող այն աղբյուրն ունենալ, ինչ որ հետագայում ունեցան բժիշկ մասնագետները, որոնք այս կամ այն խնդիրը կարողանում են հեշտ ըմբռնել և պատշաճ ձևով գնահատել: Միութենական ակադեմիայի իսկական անդամ պրոֆ. Լեոն Հովհաննիսյանը ուսումնասիրել է ու հրատարակել «Հայ բժշկության պատմությունը», բարձրացած հինգ մեծածավալ հատորներից, ուսանողն լեզվով, որոնք ամփոփում են հայ բժշկության ողջ պատմությունը: Ըստ որում, հեղինակը դեռ դժգոհ է իր աշխատանքից, գտնում է, որ դեռ թերի է այն. նա ցանկանում է իր այդ աշխատությունն ավելի ընդարձակել և հրատարակել նաև հայերեն թարգմանությամբ:

Բժիշկներից պրոֆ. Մելիք-Փարսադանյանը, ականջի և կոկորդի մասնագետ, երկու

տարիներն ուսումնասիրում էր Մխիթար Հե-
րացու «Ճաղագս ջերմանց մխիթարութեան»
աշխատությունը, որը լույս է տեսել վերջերս:
Այժմ նա շարունակում է իր աշխատանքնե-
րը Գաղիանոսի քառարանի հայկական տեքս-
տի վրա: Հայ բժշկության պատմության գծով
շնորհակալ ուսումնասիրությունների է տալիս
երիտասարդ բժիշկ Արծրունի Կոռյանը ևս,
որը աշխատում է հայկական բժշկարանների
վրա և միաժամանակ Բժշկական ինստիտու-
տում դասախոսում հայ բժշկության պատ-
մությունը: Արա ուսումնասիրության առան-
ձին գլուխները հրատարակվում են Գիտու-
թյունների ակադեմիայի տեղեկագրերում:

Հայկական ձեռագրերում բացառիկ արժեք
ունեցող նյութեր հայտնաբերվեցին մաթե-
մատիկայի պատմությունից: Հավանական է
գիտեք այն նորությունները, որոնք կապված
են 7-րդ դարի հայ գիտնական Անանիա Շի-
րակացու անվան հետ, որին մենք պիտի ան-
դրադառնանք մեր հաջորդ զեկուցումներից
մեկում:

Հայոց մաթեմատիկայի պատմության ու-
սումնասիրության գծով խոշոր գործ է կա-
տարում մեր համալսարանի ռեկտորը՝ դոց.
Գարեգին Պետրոսյանը: Ինքը գլուխացու,
շարքավ գլուխացու տղա է եղել, ժամանակին
եկել, սովորել է համալսարանում և իր
աքնաջան աշխատանքով բարձրացել մինչև
դասախոսի և ռեկտորի աստիճանի: Նա այժմ
աշխատում է դոկտորական դիսերտացիայի
վրա՝ թեզ ունենալով «Հայ մաթեմատիկայի
պատմությունը»: Աշխատանքն ավարտել է.
երկու սովոր հատոր է կազմում այն, ըս
մտքից ծանոթ եմ այդ աշխատության հետ,
և պետք է ասեմ, որ նա կատարել է խոշոր
և շատ զնահատելի աշխատանք, մեր ժողո-
վրդին պատիվ բերող աշխատանք: Իմ մի
գրախոսականում ես առաջարկել եմ այդ
ուսումնասիրությունը հրատարակել ինչպես
հայերեն, այնպես և ռուսերեն լեզուներով:

Զգալի աշխատանք է կատարվում նաև Լու-
թիմիական ձեռագրերն ուսումնասիրելու ուղ-
ղությամբ: Թվում է, թե այս մի ասպարեզ
է, որ գիտության հետ ոչ մի կապ չունի, և
երանով զբաղվելն անմտություն է: Բայց,
իրականության մեջ, մեր գիտնականները
պարզեցին, որ այդ ևս արժանի է ուշադրու-
թյան:

Մեր կին շնորհալի գիտնականներից մեկը՝
Աշխեն Հարությունյանը, որը ղեկավարում է
բժշկական ինստիտուտի քիմիական բաժինը,
այժմ ուսումնասիրում է հայկական ուլբի-
միական ձեռագիր ժողովածուները՝ խնդիր
ունենալով պարզել մեզ մոտ հնում գործած-
ված ներկերի բաղադրությունը: Կարևոր
հարց է՝ թե մեր ձեռագրերի ներկերը, մա-
նավանդ մանրանկարչության մեջ գործած-

ված վառ գույները ինչի՞ց են պատրաստված,
ինչպե՞ս է, որ դարերը չեն կարողացել խու-
նացնել այդ նկարները: Եվ, պետք է ասել,
որ տիկին Հարությունյանի համառ աշխա-
տանքները տվել են արդեն որոշ արդյունք-
ներ: Նրան հաջողվել է պարզել այդ ներկե-
րից մի քանիսի բաղադրությունը: Նա իր
ստացած գույներով կտորներ է ներկել և են-
թարկել, փորձարկման— ուժեղ լույսը, օդի
աստիճանը չեն ազդում այդ ներկերի վրա:
Եվ այժմ մեզ մոտ խոսվում է այն մասին, թե
չի՞ կարելի արդյոք այդ գյուտը օգտագործել
արտագրության մեջ, ներկել, դոր օրինակ,
մետաքսյա կերպաններ և այլն:

Քիմիայի պատմության գծով լուրջ աշխա-
տում է նաև դոցենտ Տիգրան Ղազարյանը:
Նա գրել է հրատարակել է մի շարք ուսում-
նասիրություններ Գլխաված քիմիայի պատ-
մությանը Հայաստանում:

Մեր կին գիտնականներից հայ արվեստի
պատմության գծով շնորհալի աշխատանք է
կատարում պատմական գիտությունների
թեկնածու Վալիկ Աբրահամյանը, որի ստի-
րածավալ աշխատությունը՝ «Արհեստները
հին Հայաստանում» գտնվում է տարագրու-
թյան ընթացքի մեջ:

Շատ եմ ցավում, որ դուք այստեղ չեք
ստանում մեր Գիտությունների ակադեմիայի
տեղեկագրերը, ինչպես և մեր Պետական
համալսարանի գիտական աշխատություննե-
րի շարքը: Այդ հատորների մեջ տեղավորված
են շատ արժեքավոր ուսումնասիրություններ
մեր անցյալի պատմությունից, դրականու-
թյունից, արվեստի պատմությունից:

Մեր գիտնականներից մի քանի հոգի
ըբաղվում են խաղերի ուսումնասիրությամբ:
Ինչպես հայտնի է, մեզ հասել են բազմաթիվ
հայերեն գանձարաններ, խաղաքրքեր, շա-
րակոցներ և տաղարաններ, որոնք խաղա-
դրված են, այսինքն նոտագրված մեզ ան-
հայտ նշաններով: Հայկական խաղերով ժա-
մանակին զբաղվել է Կոմիտասը, աշխատել
է վերծանել նրանք, բայց արդյունքները
մնացել են մեզ անհայտ: Մեզ մոտ հայկա-
կան խաղերի վերծանման աշխատանքով
զբաղվում են Ռոբերտ Աթայանը և Մուշեղ
Աղայանը՝ Ղազարոս Աղայանի որդին: Երբ
ներանց հաջողվի վերծանել մեր խաղերը, այն
ժամանակ մենք հնարավորություն կունե-
նանք ոչ միայն կարգալու մեծ հին տաղերը,
մեր գանձերը, մեր շարականները, այլև եր-
գել այն եղանակով, ինչ եղանակով ժառան-
գական երգել են և խաղադրել:

Տասնյակ տարիներ հայկական տոմարի
պատմությամբ է զբաղվում պրոֆ. Լեոն Սեմ-
յոնովը, նա հայկական տոմարի մասին գրել
է մի ուսումնասիրություն երեք հատորից,

որը, որքան մեզ հայտնի է, այս տարի պիտի հանձնվի տպագրության:

Նա չեմ ուզում ծանրանալ լեզվաբանության վրա. ձեզ հայտնի են ակադ. Աճառյանի և նրա աշակերտների ուսումնասիրությունները այդ ասպարեզում: Բավական է թեկուզ նշել, որ սկսել է մեծանուն լեզվաբանի «Հայերենի լիակատար քերականություն» աշխատության հրատարակությունը 552 լեզունների համեմատությամբ: Դուք ծանոթ եք անվանի լեզվաբանների պրոֆ. Ա. Ղարիբյանի, դոց. Ա. Արրահամյանի, պրոֆ. Գ. Սևակի և պրոֆ. Է. Աղայանի աշխատությունների հետ:

Մի քանի խոսքով ես ցանկանում եմ կանգ առնել այն հարցի վրա, թե ի՞նչ ձևով է մեզ մոտ կատարվում հայագետների մասնագիտացման գործը:

Ինչպես գիտեք, մեզ մոտ երիտասարդների համար լայն հնարավորություններ կան զարգանալու և դրսևորելու իրենց ունակությունները: Մեզ մոտ միջնակարգ դպրոցն ավարտած ամեն մի երիտասարդ կարող է սովորել Պետական համալսարանում և 17 տարբեր ինստիտուտներում և սովորել արևմտյան հաշվին, պետությունից թոշակ ստանալով: Այստեղ ես իմացա, որ ձեզ մոտ ով գնում է համալսարան սովորելու, նրանից փող են առնում: Մեզ մոտ հակառակն է. Մա՛, ով սովորում է, փող է ստանում: Մեզ մոտ հնարավորություն են ստանում սովորելու և քաղաքի, և՛ գյուղի երիտասարդներն առանց խտրանքի:

Մեզ մոտ ուսանողները սովորում են 4—5 տարի: Հինգ տարվա ընթացքում դասախոսը ուշադիր հետևում է ուսանողների զարգացման ընթացքին և հաշվի առնում, թե ո՞րն է, որ բարձրիկ ընդունակություններ է դրսևորում: Մեր լավագույն ուսանողների միջից, կամ ինչպես ասում են՝ գերազանցիկ ուսանողների միջից, իսկ գերազանցիկ է կոչվում այն ուսանողը, որը հինգ տարվա ընթացքում անվերջ ճիշդագույն է շարում իր գնահատականների ցուցակում, ֆակուլտետի գիտական խորհուրդը ընտրում և հանձնարարում է նրան՝ ասպիրանտուրայում ընդունվելու համար: Ահա այսպես ենք մենք ընտրում այն երիտասարդներին, որոնք ապագայի գիտնականներ պիտի դառնան: Բայց սրանով դեռ մեր աշխատանքը չի սպառվում. երիտասարդի վրա դեռ երեք տարի ևս աշխատանք ենք թափում՝ դեկավարով թյունը հանձնելով իր մասնագիտության գծով ճանաչված գիտնականի: Հեկավար դասախոսը պարտավոր է աճեցնել այդ երիտասարդն այնպիսի հասունության, որ վերջինս կարողանա ներկայացնել իր թեկնա-

ծուական դեմքերտացիան, այսինքն՝ ավարտական թեզը:

Մի քանի խոսք մեր դաստիարակության մեթոդի մասին. այդ գուցե հետաքրքիր կլինի այստեղ ներկա գտնվող դասատուներից նրանց համար, ովքեր հայ ժողովրդի պատմության դասատուներ են:

Այդ հարցը մեզ մոտ հաճախ քննության է առնվում: Մեր ժողովրդի պատմությունն ինչի՞ վրա է, որ պետք է ուշադրություն դարձնի, Դուք գիտեք, որ մեր ժողովրդի պատմությունը լի է դժբախտություններով և դառնություններով, Բայց մենք դրանց վրա չենք, որ ծանրանում ենք: Մեր պատմության մեջ ունենք և հերոսական էջեր. վերջինիս վրա է, որ մենք շեշտ ենք դնում: Մեր ցանկությունն է, որ մեր երիտասարդները ո՛չ թե հոգեպես ճնշվեն անցյալի լաց ու կոծը լսելով, այլ ոգևորվեն, թևավորվեն անցյալի հերոսապատումներով: Մենք ցանկանում ենք մեր երիտասարդությանը դաստիարակել հերոսական ոգով, սովորեցնենք մեր նախնիքների հերոսական էջերի վրա: Մենք չենք ուզում, որ մեր երեխաները, մեր ուսանողները ճնշվեն այն մտայնությամբ, որ մենք խեղճ ենք եղել, որ մեր պապերը միամիտ են եղել և այլն:

Հայրենասիրության հետ միասին մենք դաստիարակում ենք նաև մարդասիրության վեհ սկզբունքով. մենք ասում ենք՝ սիրեցե՛ք ձեր ժողովուրդը, սիրեցե՛ք ձեր Սովետական Հայրենիքը, սիրեցե՛ք ձեր ողջ հոգով, ձեր սրտով, բայց միևնույն ժամանակ մի՛ առեցե՛ք ձեր հարևաններին: Այս մեր դաստիարակության հիմնական սկզբունքներից մեկն է՝ յինել հումանիստ, լինել մարդասեր:

Նվ, ի պատիվ Սովետական Հայաստանի մեջ աճող, բարձրացող սեփռի, պետք է ասել, որ նրանք բաճր են կանգնած. բարձր մեր միջին սերնդից, բարձր իրենց հայրենասիրությամբ, արժանապատվության դիտակցությամբ, ընկերասիրությամբ ու մարդասիրության վեհ գաղափարներով:

Նվ, վերջապես, մի քանի խոսք մեր հայրենադարձների մասին՝ կապված հայագիտության հետ, որը, անշուշտ, մեզ շատ է հետաքրքրում:

Ինչպես ուսման և աշխատանքի բոլոր ասպարեզներում, այնպես և հայագիտության ասպարեզում մեր հայրենադարձները լիովին արդարացրին իրենց: Մեր հայրենադարձների մեջ գտնվեցին շնորհալի երիտասարդներ, որոնք մասնագիտանալով մեր բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում, ի շարս գիտության մի շարք ասպարեզների, կարողացան օգտակար լինել նաև հայագիտական ասպարեզում: Նրանց հաջողության գործում պետք է առանձնապես նշել մեր

հայրենի օրհնություն, մեր կազմակերպությունների, մեր գիտնականների և դասախոսների ցուցաբերած բացառիկ արտացոլվերաբերմունքը: Գաղտնիք չէ, որ միջնակարգ կրթությունը դրսում ստացած մեր ուսանողությունը վատ գիտեր հայոց լեզուն, հայ ժողովրդի պատմությունը, մասամբ նաև՝ դրական գիտությունները՝ ֆիզիկան, մաթեմատիկան և քիմիան: Կարելի է ասել բոլորովին չգիտեին ուսուցող լեզուն: Հայրենիքի դասարանները նախ աշխատեցին վերացնել դրսից եկած իրենց եղբայրների այդ թերությունները, օգնեցին հասնելու իրենց ընկերներին, և կարճ ժամանակում հայրենադարձները կարողացան արդարացի իրենց վրա դրված հույսերը:

Նա ճանաչում եմ հայրենադարձ շատ ուսանողների Պետական համալսարանում, բայց նրանցից մեկի հետ կապված է ինձ հուզող մի դեպք, որ ուշում եմ պատմել այստեղ: Տարիներ առաջ, երբ ես եկել էի որպես Ամենայն Հայոց Հայրապետի պատվիրակ (1944 թվականին), իսկ այն ժամանակ դեռ ոչ մի խոսք չկար հայրենադարձի մասին, ինձ է մոտենում մի ուսանող և առաջարկում է հուշատետր ստորագրելու: Նա, չգիտեմ ի՞նչ ղեգացմունքով տարված, հետևյալ տողերն էմ գրել այնտեղ. «Ես ինձ երջանիկ կզգայի, եթե Ձեզ հաջորդ անգամ հանդիպեի Երևանում, Պետական համալսարանում, և դուք որպես իմ ուսանողը մոտենայիք ինձ ու հարցնեիք՝ Պրոֆեսոր, ճանաչո՞ւմ եք ինձ, չէի՞ք ուզենա իմ հուշատետրում վերհիշել Ձեր երկտողը»: Նվ ի՞նչ պատեհություն. այդ ուսանողը տարիներ հետո, իրոք, իր այս հուշատետրը մեկնում է ինձ մեր Պետական համալսարանում... Դուք կարո՞ղ եք պատկերացնել, թե ինչ երջանկություն եմ ապրում ես այդ րոպեին:

Որպեսզի դուք պատկերացնեք մեր հայրենադարձ ուսանողության հաջողությունները գիտություն ասպարեզում, ես միայն մի թիվ կարող եմ տալ. Գիտությունների ակադեմիայում ներկայումս սովորող 170 ասպիրանտներից 14-ը հայրենադարձներ են (ասպիրանտ է կոչվում այն մասնագետը, որ պատրաստվում է գիտական աշխատող դառնալու համար): Ըստ որում այդ գիրքին նրանք հասել են իրենց ազնիվ աշխատանքով, իրենց համառությամբ, իրենց քրտինքով:

Հայագիտության ասպարեզում աշխատող մեր երիտասարդ հայրենադարձներից երեկ դուք ճանաչում եք Գասպար Գասպարյանին, որը մասնագիտությամբ փիլիսոփա է և ղրադվում է նոր շրջանի փիլիսոփայության պատմությամբ՝ թեզ ունենալով, կարծեմ, «Գալուստ Կոստանյանի փիլիսոփայական

հայացքները»: Իր թեզը նա գրել, պատրաստել է, քննվել է այն փիլիսոփայական սեկտորում և այժմ մնում է հրատարակել այն:

Վերջերս ավարտական փալլոն թեզ պաշտպանեց և Պատմության ինստիտուտի գիտական աշխատանքի անցավ հայրենադարձ Հակոբ Փափազյանը, Իրանից նա հրաշալի գիտի պարսկերենը, իսկ այդ մեզ կարևոր է պարսկերեն աղբյուրները ուսումնասիրելու և հայոց պատմության մեջ օգտագործելու համար:

Պատմության նույն ինստիտուտում ասպիրանտ է հայրենադարձ Բարտիկյանը, որ եկել է Հունաստանից: Նա լավ գիտի հունարեն, որդին է «Հելլեն դիք» աշխատության հեղինակին, հայրը աշխատում է Ակադեմիայի գրադարանում, կարծեմ օտար գրականության բաժնում, իսկ տղան, որ անցել է հորից, այժմ ասպիրանտ է և մասնագիտանում է հայ ժողովրդի պատմության մեջ: Նրա դեկավարն է ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելի: Բարտիկյանը երեք ամիսը մեկ անգամ գնում է Լենինգրադ, առաջադրություններ է ստանում իր ղեկավարից և գալիս է Հայաստան, աշխատում սկզբնաղբյուրների վրա և կատարում տրված առաջադրությունները:

Հայագիտության ասպարեզում հայրենադարձ հայագետներից մասամբ ճանաչում եմ Ա. Տիրացյանին, Հակոբ Արամյանին, Առաքել Պատրիկին, Գևորգ Տերյանին, Տիրան Խրմոյանին, Հակոբ Թրյանցին, Սյուլաճյաններից երկու հոգու, և մի քանի ուրիշներ, որոնց անունը չեմ հիշում:

Մեզ, հայագետներին հատկապես ուրախացնում է այն իրողությունը, որ հայագիտությունն այժմ այն փիճակի մեջ չէ, ինչ անցյալումն էր, և կամ ինչպես ներկայումս ձեզ մոտ է: Հայրենիքում հայագիտությամբ և նրա նորություններով հետաքրքրվում է ոչ միայն մեր գիտական աշխատողների նեղ շրջանակը, այլև մեր մտավորականների բազմահազար մասան: Բավական է ասել, որ նոր լույս տեսած հայագիտական դրականությունը, եթե ժամանակին դուք ղգնեք գրախանութներում, երկրորդ օրն իսկ չեք գտնի այն: Նվ այդ հատկանալի է, եթե նկատել ունենաք մի երկիր, մի պետություն, որի լարձրագույն հաստատություններից տարեկան մի քանի հազար շրջանավարտներ են մտնում կյանք:

Նա լավ գիտեմ մեր անցյալը, սիրելի հայրենակիցներ. ես 25 տարի շարունակ թերթել եմ մեր մագաղաթյա ձեռագրերը և պետք է ասեմ, որ նրանց բոլոր էջերից լացի, ողբի ձայն եմ լսել: Որպես Հայրենիքի քաղաքացի, որ ականատես է իր երկրի փիթխարի վերելքին, նրա ծաղկմանն ու բարգավաճմանը, չէի կարող անտարբեր լինել և չնկատել Հայ-

րենիքի հաջողությունները ուսման, աշխատանքի և գիտություն բոլոր ասպարեզներում, այդ թվում և հայագիտության ասպարեզում, իմ կարծիքով, եթե մենք ուզում ենք խոսել իսկական վերածննդի մասին, ապա այն չպիտի փնտրենք անցյալի մոտյլ իրականության մեջ, այլ ներկայումս, հայ ժողովուրդն այժմ է ապրում իր իսկական ոսկեդեն վերածնունդը:

Ի տես այս ամենի, չեմ ուզում հավատալ, որ արտասահմանում կարող է գտնվել մի հայ մարդ, որ սրտով չտրախանա, երբ կարդում է թերթերում, որ մի հայ գիտնական, երբեմնի Բայազետ գյուղացի՝ ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանը եկել է Լոնդոն՝ աստրոֆիզիկայից դասախոսություններ կար-

դալու անգլիական համալսարաններում: Չեմ ուզում հավատալ, որ արտասահմանում կարող է լինել մի հայ մարդ, որ սրտի ուրախությամբ չլսի այն հաղորդումը, թե մի Սիմոնյան, մի հասարակ հայ մարդիկ, ֆուտբոլի դաշտում մրցման է դուրս եկել անգլիացիների դեմ և մի գնդակ ավելի է անցկացրել հակառակորդի դարբասից: Որպես հայ մարդ չես կարող չհպարտանալ, երբ լսում ես, որ մի հայ երաժշտի՝ Արամ Խաչատրյանին ծափահարում է ամբողջ Լոնդոնը, ամբողջ Անգլիան:

Եվ մի՞թե այս ամենը ցայտուն, անհերքելի ապացույցներ չեն մեր աչքի լույս Հայրենիքի վերելքի ու բարգավաճման:

